

ПЛАНЪТ „РАДЕЦКИ“

Самозванци си приписват идеята за парахода

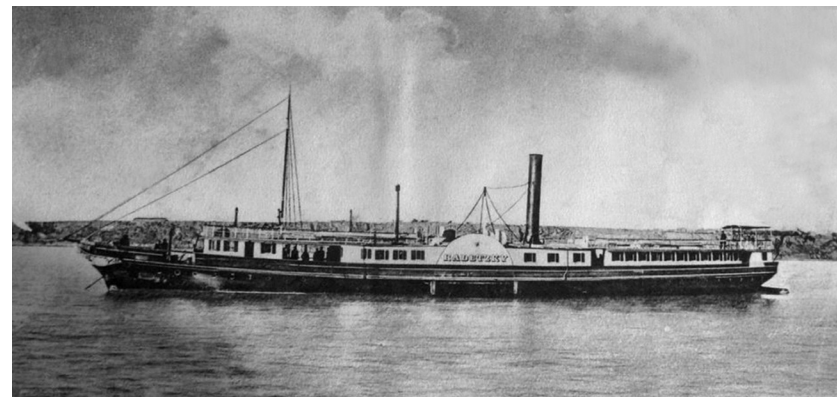
Около 30 поборници претендират за авторско право върху плана „Радецки“. В главата на всеки от тях се родила идеята да превземат параход. Кандидатите за слава са толкова много, защото това е най-романтичното приключение в нашето освободително движение.

Начело на самозванците е Панайот Хитов. След Старозагорското въстание през 1875 г. той се хвалел, че може да мине Дунава със сто или двеста юнаци. И то посред пладнѐ! „Ами как ще минеш посред пладнѐ?“, питал го Христо Ботев. „Когато се реша да направя такава работа и да мра, ще туря на всяка скеля, тоест агенция, по 20 до 50 момци, с които ще изляза отвъд Дунава, и ще направя това, което трябва“, разкрил тайната войводата.

„Хайде да минем сега!“, настоявал Ботев. „Не трябва сега, защото ще дойде по-прилично време за тоз план“, рекъл Панайот. По-прилично време не идва, защото Хитов отива да се сражава за сръбската кауза. При комшиите научава за подвига на четата:

Това чудновато известие се разнесе като мълния. Но за мен то не беше нещо ненадейно, защото този план беше мой и кроен в Букурещ още в 1875 година: как може да се мине Дунава лесно, в нужното време, с една по-голяма чета. Познавах доста добре Ботева и виждах, че начертания от мене план се изпълнява от Христо Ботев.

Истината е, че Панайот Хитов ревнува. Цял живот се е борил с поробителя, но е пропуснал върховния момент, за който Евро-

„Радецки“ е построен в Обуга през 1851 г.

па и Америка говорят! В тази връзка горните цитати са съмнителни възстановки след Освобождението.¹

Вторият в класацията за слава е Никола Обретенов. След разгрома на четата той е заточен в крепостта Сен Жан д'Акр. Тук е и Стоян Заимов, на когото разказва заслугите си. Пак след Освобождението Заимов обявява в официалното издание на Министерството на просвещението: „Планът да се изнасилва един от параходите принадлежи Обретенову и Апостолову.“²

Георги Апостолов е добавен, защото е като близък на Обретенов. Двамата са пратени за апостоли в Трети революционен окръг. От там дезертират във Влашко. Снимат се в еднаква стойка с една и съща униформа. Влизат в четата и участват в заговора за убийство на войводата.³

Всъщност замисълът е бил юнаците да използват лодки. Организаторът Андрей Матев свидетелства: „Планът за преминаването на четата през Дунава беше: всички волентири из цяла Румъния да се приберат в Бекет на определения ден и през нощта да се прехвърлят на Козлодуй с лодки.“⁴

Реката обаче придошла и нашите наемат един по-голям плавателен съд, наречен чам. С чам през 1868 г. минава дружината на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Самият Обретенов разказва пред руския историк Евгений Волков: „В началото на м. април 1876 г. аз ходих от Бекет в Гюргево да се срещна с хората и

видях там Ботева, с когото лично говорих за организацията на нашето дело, и му съобщих, че ние в Бекет намерихме място, през където може да мине четата, и поръчахме един чам, с който може да се пренесе през Дунава четата. За парахода тогава още и дума не ставаше.“⁵

На Стоян Заимов ли да вярваме или на Евгений Волков? И двамата черпят сведения от Никола Обретенов. На него със сигурност не може да се вярва, защото спомените му са оплетени в небивалици и откровени лъжи.⁶

„Тоя демонстративен план – пише Захари Стоянов – да се плени един от австрийските параходи и под австро-маджарско знаме да пренесе по Дунава нашите вън от законите хора, има много поклонници. В своите изследвания да се добиеме до истината ние сме имали случай да чуем най-малко от 25–30 души, които са се препоръчали за автори на тоя план. Всеки казва, че най-напред в неговата глава се е родила тая идея, той я предложил в такова и такова събрание, той написал или съобщил на Ботйова, която се разисквала и приела, и пр., и пр. Христо Ц. Бръчков, един от деятелните и ревностни патриоти в Свищов, за положително уверява и настоява да се признае, че той, като се срещнал в Зимнич с Ив. Х. Дмитриева, внушил му тая идея, че другояче е невъзможно да се мине Дунавът освен само с австрийски параход. Няма защо да не вярваме, че това не е било така, но друг въпрос е да говори човек в Зимнич с Ив. Х. Димитров, а съвсем друг е с войводата на тоя поход. Ив. Х. Димитров не стана другар на Ботйова, не беше от неговите приближени хора, та е въпрос още дали е той знаел тайната и плана при всичко, че беше със същия параход, тайна, която се строго пазеше.“⁷

Иван Хаджидимитров е единственият четник, който не слиза на Козлодуйския бряг. На 17 май 1876 г. свири тръбата, всички трошат сандъците, започват да се обличат и въоръжават. Само Иван стои вцепенен. „Аз го попитах – разказва Йордан Йорданов-Инджето – защо не се облича и защо не отива в реда на момчетата, а той ми отговори, че щял да отива в Сърбия. Той се беше уплашил и забравил за мястото си.“⁸

Панайот Хитов, Никола Обретенов, Георги Апостолов, Христо Бръчков и останалите до 30 не са автори на плана „Радецки“. Димитър Икономов е единственият, за когото има автентични документи по въпроса.

Родом от Троян, той е син на будна възрожденска фамилия. Учи в местното килийно школо, в Ловеч и Троянския манастир „Успение Богородично“. После сам става учител, викат му Даскала. Участва в Белградската легия, сетне е член на революционния комитет в румънския град Александрия.⁹

По време на Старозагорското въстание Икономов предлага превземането на параход за прехвърляне на четници. С дата 29 септември 1875 г. Данаил Попов пише на александрийци от Турну Мъгуреле:

Вчера дойде тука Даскала Троянченина и с едно парче хартия иска да ни докаже, че последното решение на комитета е това: Вий да снабдите 10 души с нужните им неща, а ний 20 души. Начинът, по когото трябва да стане тяхното минуване, според както реченият ни го разказа, т. е. че от всякоя скеля да влязат пригответните като пасажери и като пристигнат на уреченото място да принудят силом капитанина, за да ги извади на един край ненаселен, че от тамо да тръгнат за към Балканите; а с какво? Само с по един револвер и с по една кама. Твърде лесно е за вапора гдето и да поискат да ги извади, но помислете си моля зряло и вижте, че капитанинът щом ги изхвърли, първата му грижа ще да бъде тая: да стигне колкото е възможно по-скоро на една скеля и да яви това на правителството, защото иначе сам той попада под най-тежката отговорност; правителството щом узнае, на часът ще да рукне със сила и ще да ги изпревари още близо край Дунавските местности, гдето ще да ги избият и изловят като мокри кокошки и то по причина, че отиват повечето с голи ръце, т. е. без пушки, с които биха могли, ако видят че идат върху им неприятели, да заловят едно отбранително място и да могат що годе да се противят...

По-нататък Данаил продължава да критикува екзотичния план. Според него той ще донесе повече вреда, отколкото полза. Позовава се и на Панайот Хитов, който обещал да дойде на по-

мощ „без шумотевици“. Значи без превземането на европейски параход, както твърди в късните си записки. „А сега, както са решили, то са детински идеи, които един човек със здраво мислене не ги одобрява“, слага точка на депешата Попов.¹⁰

Икономовият проект действително има кусури. Липсва маскировката на градинари и сандъците, пълни с оръжие вместо с мотики. Даскала обаче се качва на „Радецки“ убеден, че идеята е негова. „Ще чуете гласа ни и ще се потвърди планът ми, когото 1 година съм проповядвал“, пише в прощалното си писмо той.¹¹

Истината е, че планът „Радецки“ не е оригинален, заимстван е от практиката на освободителните движения в Европа.

През 1857 г. италианските революционери Джузепе Мацини и Карло Пизакане подготвят въстание в Неаполитанското кралство. На 25 юни заедно с двадесет и четири мъже Пизакане завладява кораба „Каляри“. Рейсът му е от Генуа за Тунис, но съединистите го отклоняват към остров Понца. Тук освобождават около 300 заточеници, които се присъединяват към отряда.

Храбреците дебаркират при Сапри и търгват към вътрешността на страната. Очакват помощ от местните комитети, но никой не ги посреща. По тази причина бунтът е удавен в кръв, Карло Пизакане загива. Поетът Луиджи Меркантини възпява подвига в стихове, които Христо Ботев чете в превод на Херцен. Боян Пенев коментира:

Когато Ботев е чел песента на Меркантини, не е ли прозрял в своята собствена съдба? В участта на Пизакане не е ли видял решена своята собствена участ? Той е еднакво възхитен – и от италианската песен, и от италианския революционер. Без съмнение, песента възкресява у него една трагична мечта – и в живота на Ботева тя се сбъдва тъй, както и в живота на Пизакане. Като Пизакане, Ботев предвожда храбра дружина, завладява парахода и спира на брега на своето отечество. И както е казано във вдъхновените стихове на Меркантини – когато стъпват на родния бряг, въстаниците падат на колене и целуват земята. Когато се заклеват да умрат за своя народ и за своя роден край, в очите им са трептели сълзи – *tutti avean una lagrima e un sorriso* – през тия сълзи те се усмихват и, както казва Ботев, умират „с усмивка на уста“.¹²

Има още няколко „корабни приключения“, които са познати на поета. За да се отърве от група революционери, през 1859 г. неаполитанското правителство ги товари на параход за Америка. Мъжете вдигат бунт и заставят капитана да ги свали на английския бряг. „Това събитие – сочи Михаил Димитров – било подробно описано във в. „Times“; в една от книжките на „Современник“ Чернишевски го превел изцяло. Като ученик и внимателен читател на Чернишевски, Ботев могъл да знае за този случай.“¹³

По време на Полското въстание срещу руския гнет от 1863–1864 г. са проведени две операции за прехвърляне на бунтовници. Едната през Балтийско море е организирана от Бакунин, Херцен и Мацини. Другата е дело на полския революционер и писател Зигмунд Милковски.

Прокуден от родината си, той дълги години живее по нашите земи. Три от романите му са със сюжет от българската история.¹⁴ Милковски съсредоточава своя отряд в Тулча, откъдето през Дунава да продължи към Полша.

Имаше две средства за преминаване – разказва той – или големи лодки, или параход. Можехме да се сдобием с такива било с доброволно уговаряне, било насила. Първият начин се отнасяше особено за параходите, които спираха в Сулина и в Галац, където можехме да се споразумеем със собственика или с капитана, като последните дадат гаранция, че ще се запази тайна, което беше необходимо условие за успех. Тоя начин имаше още една добра страна, че параходът можеше да събере целия отред и да спре в която и да е точка. С лодките работата се представяше другояче. Имаше достатъчен брой лодки както в Тулча, така и в Исакча, но едва ли не всяка принадлежеше на отделен собственик. Това страшно затрудняваше преговорите, още повече че не можеше да се запази тайна. Поради тая трудност веднага се постарях да намеря параход.¹⁵

Ударна група от десет съзаклятници, облечени като обикновени пътници, превземат един гръцки кораб и акостираат между Тулча и Исакча. Тук на 17 юли 1863 г. Зигмунд Милковски качва на борда 258 мъже и 17 коня. Отредът успешно минава реката,

но на отсрещния бряг власите спират похода. Завързва се сражение и бунтовниците са принудени да отстъпят.

Това събитие вдига много шум, отразено е и в нашия периодичен печат. От друга страна Христо Ботев е бил в тесни връзки с полската емиграция и без съмнение е знаел историята. Знаел е и за Ангел войвода, който още през 1841 г. завладява параход в Мраморно море. Пише за него в „Примери от турско правосъдие“, а в своя стенен календар за 1875 г. дори го канонизира. Срещу датата 30 ноември е отбелязано: „Андрей апостол перевозани и св. Анг. войвода“.

Стъпил на тази традиция, Христо Ботев разработва свой план. Споделя го с Иван Андонов: „Щом се снабдя с парични средства, по какъвто начин намеря за добре, ще въоръжа своя чета и ще премина през Дунава в България. Оръжието и хората ще приготвя по разни пристанища, като ги кача на някой голям параход и ще го завоювам.“¹⁶

Защо обаче поетът избира „Радецки“? Освен него по Дунава правят рейсове австрийските „Германия“, „София“, „Елизабет“ и „Тегетов“. През 1867 г. Никола Войводов подготвя чета, която да мине от Сърбия в Българско. Заедно с Цвятко Павлович се качват на „Германия“. Вземат билети за Радужевац, където е сборният пункт на момчетата. Властта надушва, че са на вапора. Въпреки че „Германия“ е чужда територия, на русчужкото пристанище австрийският консул разрешава на заптиетата да се качат на палубата. Никола и Цвятко загиват в неравна схватка.¹⁷

На следната 1868 г. през Дунава се прехвърля дружината на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Във Вардинското блато юнаците завързват престрелка с турския караул, когато откъм Свищов се задава „София“. Екипажът се паникьосва и го удря на бяг. „Това ние забележихме – разказва един четник – по единствената тая проста причина, че заведнаж капитанът изсвири, из широкия комин на парахода, дордето излязваше само гъст дим, започна да изхвърча и жаравата, па и хученето се усили от един път.“¹⁸

Това е вярно – потвърждава Захари Стоянов. – Австрийският параход *София*, ако и да не е разбрал напълно целта на пушките във

Вардинското блато, но той се е подплашил не на шега. Разказват, че програмата му за пътуване била изменена неясно. Вместо да преспи на острова около с. Пиргос (3 часа от Русчук нагоре), той казал „добро утро“ на Русчук ни в туй, ни в онуй време. Русчукският валия, ако и да е знаел вече по донесението на френския консул от Букурещ, че една чета българи *разбойници* днес-утре ще да мине Дунава, все не можал да знае още нещо по-положително. Новината, донесена от вапора *София*, потвърдила думите на френския консул.¹⁹

На 1 февруари 1869 г. в бр. 1 на букурещкия в. „Тъпан“ се появява една знаменателна карикатура. В центъра на Русчук са изтипосани Сабри паша и Акиф паша. Сабри предава властта на Дунавския вилает. „Хош гелдинис!“ – поздравява той с добре дошъл. – Заповядай инструкциите, по които ще управляваш този вилает. На, и ти ще правиш същите реформи, които съм правил аз и моят предшественик, както ги виждаш вече изложени.“

Новият валия поема коран, ятаган и въже. Зад агите се виждат бесилки и хотел „Мидхад паша“, а в дъното кораб пори вълните

Карикатура във в. „Тъпан“ от 1869 г. В дъното плава славният параход

на тихия бял Дунав. На корпуса му се чете „Radezky“. Не „Германия“, „София“, „Елизабет“ или „Тегетов“, а „Радецки“!

Автор на карикатурата е Хенрик Дембицки. Участник в Полското въстание, той се укрива във Влашко. Дембицки е художникът на Христо Ботев, по негови идеи създава сатиричните си рисунки. Нему поетът заръчва да документира избора на парахода – седем години преди 17 май 1876 г.²⁰

На този исторически ден войводата се обръща с писмо към капитана и пътниците на „Радецки“:

Господин капитан,
Господа пътници,
Имам чест да Ви обявя, че на парахода се намират български въстаници, чийто войвода имам чест да бъда.

С цената на нашия добитък и на нашите земеделски сечива, с цената на големи усилия и с пожертвуване на нашите блага, най-после с цената на всичко, що е най-скъпо на тоя свят (без значението и въпреки преследванията на властите в страната, чийто неутралитет ние уважихме) – ние си доставихме това, което ни беше необходимо, за да се притечем на помощ на нашите въстанали братя, които се сражават тъй храбро под българския лъв за свободата и независимостта на нашето скъпо отечество България.

Ние молим господа пасажерите да не се безпокоят никак и да останат спокойни. Колкото за Вас, господин капитане, аз имам тежката длъжност да Ви покаям да поставите парахода на мое разположение до самото ни слизание, като в същото време Ви заявявам, че и най-малката Ваша съпротива ще ме постави в печалната необходимост да употребя сила и въпреки волята ми – да си отмъстя за отвратителното приключение върху парахода „Германия“ в Русчук през 1867 година.

И в двата случая нашият глас за бой е следният:

Да живее България!
Да живее Франц Йосиф!
Да живее граф Андраши!
Да живее християнска Европа!

Хр. Ботйов²¹

„Знаете ли, господин капитан, защо ние избрахме вашия параход? – пита войводата Дагоберт Енглендер. – Ние знаем и другите и изучихме техните капитани; предпочитаме вашия параход, защото носи името на славянски генерал, Радецки, което е за нас добро предзнаменование!“²²

„Радецки“ е построен в Обуда през 1851 г. Той е пътнически (пощенски) кораб, собственост на Първо императорско и кралско дунавско параходно дружество във Виена. Наречен е приживе на граф Йозеф Венцел фон Радецки.

Като млад офицер Радецки се отличава във войната срещу Турция от 1787–1791 г. През 1831 г. е назначен за главнокомандващ на австрийската армия в Италия. През 1836 г. е произведен в чин фелдмаршал, амбицира се да смаже италианското обединително движение.

Радецки е талантлив стратег, организатор с желязна воля и суров нрав. „Радецки беше човек с характер лош, немилостив към другите, но и към себе си още по-строг“, отбелязва „Цариградски вестник“ по повод смъртта му през 1858 г.²³ В Прага му вдигат паметник, защото е със славянски корен. Негов далечен роднина е руският генерал Фьодор Радецки, чийто шипченски подвиг мнозина свързват с името на славния параход.

Христо Ботев има още една причина да качи дружината на „Радецки“. Той е страстен почитател на Александър Херцен, който е пътувал със същия кораб. Големият мислител кръстосвал Европа, а подире му го тормозели всякакви шпиони. През 1852 г., когато „Радецки“ още мирише на прясна боя, трябва да отплува от Арона за Швейцария. С него е другарят по съдба Тесие дю Моте.

Само Димитър Икономов има заслуга за плана „Радецки“

